

SZILÁGYI EMŐKE RITA

Szerelem az emigráció idején¹

Tanulmányomban Oláh Miklós (1493–1568) humanista, esztergomi érsek és kancellár Lucretia Caballis vom Ross-szal folytatott titkos szerelmi viszonyát és az abból született, törvénytelen, majd törvényesített lányának életét mutatom be. Oláh titkolta a szerelmi ügyét, és megpróbálta a nyilvánosság előtt úgy tálalni, hogy az az egyházi karrierjével összeillő legyen, közeli barátai – és úgy tűnik, a nyitott szemmel járó kortársai – előtt azonban egy percig sem maradt rejtve az igazság. Hogyan lehet egy törvénytelen gyermeket törvényesíteni? Sikerült-e Oláhnak az a terve, hogy létrehozzon egy kancelláriai dinasztiát? Többek közt ezekről is szó esik a tanulmányomban.²

Kulcsszavak: Oláh Miklós, Lucretia Caballis vom Ross, brüsszeli emigráció, törvénytelen gyerek, családfa, végrendelet

Oláh Miklós hatvanévesen, 1553-ban, amikor elérte pályája csúcsát az esztergomi érseki és főkancellári kinevezéssel, elérkezettnek láthatta az időt, hogy dinasztiaépítő műveleteiben szintet lépjen. Ezt nem csupán praktikus lépésekkel kívánta megvalósítani – mint például ahogyan a későbbiekben unokaöccseit és egyéb rokonait jó állásokhoz és birtokokhoz juttatta –, hanem reprezentációs szinten is új útra lépett: elkezdte összegyűjteni a család származására vonatkozó összes fellelhető adatot, majd családfákat kezdett rajzol(tat)ni. Valamiféle előmunkálatai korábban is lehettek, mivel az 1548. évi nemesi címereslevelének megszövegezésében nyilvánvalóan neki is volt szerepe. A családfák szövegszerű és rajzolt változataiban egyszerre voltak fontosak a felmenők (a Hunyadi- és Drakula-családokkal való rokonság, és nem utolsósorban a román vajdákkal való közeli rokonság apai

¹ Ezúton is köszönöm az ünnepeltnek, hogy egykor felhívta a figyelmem arra, hogy az Oláh-levelezés nincs rendbe téve, és ezzel kijelölte a kutatási témámat egy hosszabb időre.

² A tanulmány az MTA–BTK Lendület Humanista Kánonok és Identitások Kutatócsoport támogatásával készült.

ágon)³ és a későbbi generációk tagjai is (testvérei: Máté, Orsolya és Ilona/Heléna, unokaöccsei és -húgai, illetve azok gyermekei). Míg a két hivatalos címereslevélben (1548, 1558), amelyeket I. Ferdinánd adományozott neki, Oláh öccsének, Máténak csak a gyermekeit (Tamás, Mihály és Anna) sorolták fel, addig a saját készítésű családfáin 1553 után megjelenik egy új családtag: Tamás lánya, Lucretia. Ha utánaszámolunk, az 1490-es években született Máténak biológiaiilag ugyan lehetett volna akkora unokája, aki aztán 1555-ban már férjhez megy, azonban jogosan merül fel a kérdés, hogy akkor 1548-ban (és aztán a bővítés során 1558-ban) miért nem említették meg ezt a rokont a címereslevelekben?⁴ A kis Lucretia ráadásul nem csupán látszólag a semmiből érkezik, hanem aztán Oláh Miklós olyan nagy figyelemmel és szeretettel kíséri útját, úgy kivételezik vele, ahogyan egy másik rokonával sem. Ez mindenekelőtt a végrendeletében szembetűnő: húgain, Orsolyán és Ilonán, valamint kedvenc unokaöccsén, Oláhcsászár Miklóson kívül Lucretiának és férjének, Liszthy Jánosnak jutott a legnagyobb rész az örökségből. Ráadásul, ahogyan Fazekas István idézi Richard Pergert: az is gyanúra adott okot, hogy a korabeli forrásokban, úgymint Oláh végrendeletében is, *domina Lucretiaként* szerepel – amely megszólítás a hölgyrokonok közül rajta kívül csak Oláh nővéreinek járt.⁵ Ha más nem, ez már biztosan gyanakvásra adhat okot, hogy tudniillik nem egy másodunokahúgról, hanem sokkal közelebbi rokonról van itt szó.

A kortársak, úgy tűnik, nem gyanakodtak, hanem teljesen természetesnek vették azt, amit a mai olvasó csak sejteni mer. Daniel Türck lőcsei jegyző, aki 1555 júliusában Pozsonyban tartózkodott a diétán, naplójában a következőképp emlékezett meg az ott hallottakról: „[július] 14. [...] Ugyanezen a napon tartotta a menyegzőjét Liszthy János. [...] A pápa törvényesíttette a Liszthyhez hozzáadott lányt, aki Németalföldön paráználkodásból fogant.”⁶ Pár évtizeddel később, 1595-ben Kolonisch

³ Erről bővebben ld. NAGY-SZILÁGYI (2023: 639–668), SZILÁGYI (2021: 210–225).

⁴ A két címereslevél szövege egyébként egyezik a család leírásakor, nem történt bővítés. Eredetijüket ld. MNL-OL – P 108 – 2et3. – K – 162. és MNL-OL – P 108 – 2et3. – K – 163. Kiadásuk: TONK (1969: 13–31), KOVÁCS (1994: 103–108).

⁵ FAZEKAS (2002: 228), PERGER (1994: 18; 83).

⁶ *Eodem die celebravit suas nuptias Johannes Lystius. [...] Pontifex summus legitimavit illam in inferiori Germania ex scortatione susceptam datam Johanni Listio in coniugem.* – OSZK.

György Seyfrid egy levelében azt írja, hogy „Listhy János felesége sem nem unokahúga, sem nem nővére volt (soror archiepiscopi) Oláh Miklós érseknek (a mint némelyek állítják), hanem *természetes leánya*.”⁷ Hogy Lucretia Oláh nővére lett volna, az valóban előkerül a későbbi családfákon,⁸ de ebben kivételesen nem Oláh kezét sejtethjük: ez a tévedés minden bizonnyal azzal magyarázható, hogy egy-két generáción túl nem nagyon láttak tisztán a rokoni viszonylatokban.⁹

A kis Lucretiát – akinek egyébként se születési dátumát nem ismerjük, sem azt nem tudjuk, mikor érkezett Magyarországra –, amikor eladósorba került, Oláh a kedvenc titkárához, amolyan jobbkezehez, Liszthy Jánoshoz adta feleségül. Az első információnk róla, hogy 1554. november 22-én volt az eljegyzésük – ezt pedig Oláh a naplójában (*Ephemerides*) örökítette meg.¹⁰ A következő esemény, ami említésre méltónak tűnt, maga az esküvő volt. Oláh saját kezűleg írt levelekben hívta meg a prominens vendégeket az esküvőre,¹¹ amelyre – mint fentebb említettem – Pozsonyban került sor 1555. július 14-én.¹² A házasságból négy

Quart. Lat. 556. fol. 111v. Köszönöm FAZEKAS Istvánnak és SZABÓ András Péternek, hogy felhívták a figyelmem a szövegre.

⁷ „Des Listy Mutter, die ist des Bischofs von Gran, Solai (= Oháhi = Oláh) Tochter gewest, und wie der alt Listy Hochzeit hat gehabt mit derselbigen, da hat der Bischof die Ladtbrieft ausgeschieden und die Leut auf seines Brudern Tochter Hochzeit berufen und er der Solai (Oháh) hat nit mer als einen Bruder gehabt, damit ist er der Braut Vatter selbst gewest; ich habs von ihre Gnad. sell. Gedächtnuss selbst gehöret. Jorg Seyfrid v. Kolonitsch.” – Niederösterreichisches Archiv Cod. M. nro 5. VII. kötet, 346. l., idézi: CSERGHEŐ (1889: 149).

⁸ Ilyen például MNL OL – P 108 – Rep. 49. – Fasc. G. – No. 3., No. 5. és No. 6. Utóbbi különösen érdekes, ahol az utódok egy fatörzsből hajtanak ki, amelyre ez a felirat került: *Joannes Listius episcopus Jauriensis ac cancellarius uti et aquisitor bonorum Kopchinianorum domus Posoniensis et vineae in Promontorio diviniensi habitorem ex Lucretia Olaha, sorore carnali et uterina Nicolai Olaii archiepiscopi Strigoniensis genuit.* (Kiemelés tőlem, SzER).

⁹ Hasonló generációs csúszásokra és tévesztésekre találni példákat az Oláh felmenőiről szóló tanulmányunkban, ld. NAGY-SZILÁGYI (2023).

¹⁰ KOVACHICH (1798: I, 95): *Desponsatio Lucretiae pro Listio*.

¹¹ Ld. például a készülő 3. kötet anyagából az 1555. május 24-i levelet: Oláh Miklós Sopron városi tanácsához, amelyben meghívja őket az esküvőre. (Az online kiadásban e levél az 15550524_1 azonosító alatt található.)

¹² KOVACHICH (1798: I, 96): *Nuptiae Lucretiae & Listhii Posonii*.

gyermek született, két fiú és két leány: a kis János, István, Zsófia és Ágnes vagy Angelika.¹³ Az elsőszülött Jánoska, azaz az első unoka érkezése nagy örömmel tölthette el Oláht, naplójában erről így emlékezett meg: „E napon éppen reggel kilenc órakor megszületett Liszthy János fia Bécsben, János néven.”¹⁴ Leveleiből pedig tudjuk, hogy ekkor ő maga is Bécsben tartózkodott. Fájdalom, Lucretia igen fiatalon távozott az élők sorából: 1561. október 9-én Liszthy özvegyen maradt a gyerekekkel. Ezután pedig Oláh Miklós haláláig a kancellária titkáráként tevékenykedett, közben 1562-ben a titkárság mellé királyi tanácsosi kinevezést is kapott. Nyilvánvalóan nem független Oláhtól, hogy ilyen jól fizető állásokhoz jutott.¹⁵

Mind ez idáig azonban végig a kis Lucretiáról és az ő sorsáról volt szó, és egyelőre egy árva szó sem esett az édesanyjáról. Ha Lucretia természetes lánya volt Oláhnak, ő azonban nem házasodott meg, értelemszerűen a gyermek egy házasságon kívüli kapcsolatból született. Na de mit lehet tudni az édesanyjáról? És mit a titkos szerelmi viszonyról?

Lucretia Caballis vom Ross egyike volt Mária királyné legkedvesebb udvarhölgyeinek, akik Németalföldre is elkísérték az özvegy uralkodónőt. Lucretia már 1523-ban Habsburg Mária szolgálatában állt,¹⁶ minden bizonnyal családi kapcsolatainak köszönhetően, ugyanis rokonságban állt Paula von Firmiannal, Mária innsbrucki első számú udvarhölgyé-

¹³ Oláh húga, Ilona a végrendeletében részletesen felsorolja a rokonokat, elsősorban innen tudjuk a gyermekek neveit: MERÉNYI (1897: 367). Azonkívül a már hivatkozott Liszthy-családfák is mind tartalmazzák a négyből három gyermek nevét: Jánosét, Istvánét és Zsófiáét. Ágnes vagy Angelika neve csak egyben kerül elő: MNL OL – P 108 – Rep. 49. – Fasc. G. – No. 6.

¹⁴ KOVACHICH (1798: I, 97). 1556. június 18.: *Hoc die statim post horam tertiam antemeridianam natus est filius Joannis Listhii Viennae, Joannes nomine.*

¹⁵ FAZEKAS (2002: 228): „az ekkor kelt szabályozás szerint évi 600 gulden fizetésre volt jogosult, amelyből 400 aranyat a kancellár 1400 guldenes fizetéséből vontak le számára, további 200-at pedig a Magyar Kamara tartozott kifizetni.” Liszthyről bővebben ld. FAZEKAS (2021: 406–409).

¹⁶ Henry de VOCHT minden bizonnyal tévesen feltételezte, hogy Lucretiát Thurzó Elek örökbe fogadta. Elméletét arra alapozta, hogy Thurzó egy Oláhhhoz írt levelében egy bizonyos *filia nostra domina Lucretiát* említ, aki de VOCHT szerint azonos lenne Lucretia Caballis vom Ross-szal, de erre semmi más jel nem utal. Vö. OLAHUS (2018: 434), VOCHT (1961: 242).

vel.¹⁷ Bár 1529 körül egy rövid időre kiesett az uralkodónő kegyeiből, támogatói, úgymint Oláh Miklós, Szalaházy Tamás és Bernard Beheim, segítettek neki oda visszakerülni. Valószínűleg az 1530-as évek folyamán Oláh Miklóssal szerelmi viszonyt folytatott, majd 1537 körül¹⁸ férjhez ment Leonhardhoz, Noguerol (Naquerolle) grófjához, aki szintén Mária udvartartásához tartozott ezekben az években.¹⁹ Végül 1548-ban Mária első számú udvarhölgye lett, és 1556-ban bekövetkezett haláláig ezen a poszton maradt.²⁰ Oláhhoz fűződő szerelmi viszonyáról nem sokat tudunk, amit össze lehet gyűjteni, azt az alábbiakban ismertetem.

Oláh Miklós levelezésében rendre *Lucretia Virgo* névvel szerepel. Első említése 1529-ből való, amikor Szalaházy Tamás Oláhon keresztül mond köszönetet Lucretiának az ajándékaért, és reményét fejezi ki, hogy „ez a kiváló hölgy egy hasonlóképp kiváló férfihoz legyen hozzáadva, és Magyarországra legyen áthelyezve.”²¹ 1530-tól kezdve rendszeresen úgy zárják többen is soraikat, hogy Oláhon keresztül üdvözlük az udvari hölgyeket, közülük is kiemelik név szerint Lucretiát a következők: Szalaházy Tamás, Giovanni Antonio da Burgio, Maciej Przybyło, Cornelis de Schepper, Camillo Ghilino, aztán az 1534-es évtől kezdve sokszor már csak őt üdvözlük, s Oláh közvetíti a másik irányba is Lucretia üdvözlését. 1535-től azonban eltűnik a neve a levelekből, és legközelebb 1539-ben bukkan elő ismét: Oláh Nádasdy Tamáshoz írt, különös hangvételű levelében. A levélben hazatéréséről, annak körülményeiről számol be, a veszteségeiről (pl. Brodarics halála, az ország állapota), és ezek után így fogalmaz: Lucretia asszonyságnak igyekezni fog azokat a leveleket három napon belül eljuttatni. Ha arról írnak, hogy neki férjet keresnek, arról tudni szeretne. Ő ugyanis éppen feleséget keres.²² Aztán ismét nagyobb szünet következik: tíz év múlva, 1549-ben Wolfgang Haller említi meg Lucretiát Oláhnak, de beszédes, hogy már férjezett néven

¹⁷ Lucretiáról bővebben ld. RÉTHELYI (2010: 91–92).

¹⁸ KERKHOFF (2008: 96).

¹⁹ HEISS (1971: 441–442).

²⁰ KERKHOFF (2008: 108).

²¹ OLAHUS (2018: I, 66).

²² OLAHUS (2022: II, 262).

nevezi meg: Gräfin von Nogeroll.²³ Ezt követően nem találjuk nyomát a ma ismert levelezésében.

Az 1550-es években, miután esztergomi érsek lett, nem csupán családfákat kezdett rajzol(tat)ni, hanem saját korábbi műveit is elkezdte újra gondozni. Bizonyos, hogy az 1550-es években javítgatta a *Hungaria* bécsi kéziratát, a *Leveleskönyvének* is talán némely javítása ebből az időből származik, és nem utolsósorban, a versgyűjteményét is újrarendezte, javítgatta.²⁴ A ma az ELTE Egyetemi Könyvtárban található, Oláh-kódexként ismert kézirat egyaránt tartalmaz Oláh által és hozzá írt verseket, keletkezési idejük is vegyes, de javarészt az 1530-as években, tehát a brüsszeli emigráció idején születtek. A kritikai kiadásban a 21-es sorszámot viselő, *Sub imaginem Lucretiae de Cavalis* című vers csupán négy-soros, ezért érdemes teljes terjedelmében idézni:²⁵

Corporis effigiem solam depinxit Apelles,
Non animi pulchras fingere quivit opes.
Si quisset pingi pia mens in corpore casto,
Comptior hac una nulla tabella foret.

Szabad fordításban:

Apelles csupán a test képmását festette le,
a lélek szépségét nem tudta megragadni.
Ha lehetséges volna a szeplőtlen testben lévő kegyes lelket lefesteni,
nem volna ennél a táblánál ékeesebb.

A versben a *corpus castum* rímelt arra, hogy Lucretia ragadványneve a *Virgo* volt – amely elnevezés ugyan egy idő után okafogyottá válhatott, mégis rajta ragadt *hajadon* értelemben. Bár a vers látszólag Lucretia erkölcsseit emeli piedesztálra, szépsége sem marad rejtve: Apelles az antik

²³ OLAHUS (2022: II, 390).

²⁴ Ezt leginkább onnan lehet tudni, hogy a kódex nyitóverse előtt az írnok ezt írta: *Carmina reverendissimi domini, domini Nicolai Olahi archiepiscopi ecclesiae metropolitanae Strigoniensis [...]*, azaz nyilvánvalóan 1553 után lett összeállítva a kódex, s Oláh pedig ezután javította a szöveget a következőképpen: *Carmina reverendissimi domini, domini Nicolai Olahi thesaurarii ecclesiae Albensis [...]*. Ld. ELTE EK H 46, 1r.

²⁵ OLAHUS (1934: 17).

görög világ egyik leghíresebb festője volt, s Oláh e versében Lucretiát az ő múzsájaként olyan istennők közé emeli, mint Aphrodité vagy Artemisz.

Nem tudni, mikor készült a vers, de valószínűleg az 1530-as évek közepén, az pedig bizonyos, hogy Oláh meghagyta a gyűjteményében, amit az 1550-es években átdolgozott. Miközben életének korábbi szakaszaiból számos elemet igyekezett kigyomláni (lutheránusokkal való közeli barátság vádját, vagy épp barátságának tényét később politikailag vállalhatatlan személyekkel), ezt a régi szerelmet és mementóját nem rejtette el. Ami viszont biztos, hogy Oláh Miklós, bár megpróbálta elrejtetni a kutató szemek elől a törvénytelen lányát, a fennmaradt forrásoknak köszönhetően ez a terve nem sikerült. Részben sikerrel járt azonban abban a tekintetben, hogy a lánya kiházásával és Liszthyvel mint utódjával a kancellári székben, ha nem is tartósan, de mégiscsak egyfajta dinasztiát hozott létre.

Források

- KOVACHICH 1798 M. Gy. KOVACHICH (szerk.), *Scriptores rerum Hungaricarum minores hactenus inediti, synchroni, aut proxime coaevi, quos e codicibus autographis, partim etiam apographis inter se rite collatis, desumptos et collectos*, I., Buda, 1798.
- OLAHUS 1934 I. FÓGEL – L. JUHÁSZ (szerk.), *Nicolaus Olahus: Carmina*, Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Saeculum XVI, Lipcse, 1934.
- OLAHUS 2018 E. R. SZILÁGYI (szerk.), *Nicolaus Olahus: Epistulae 1523–1533*, 1, Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova XIX, Budapest, 2018.
- OLAHUS 2022 E. R. SZILÁGYI (szerk.), *Nicolaus Olahus: Epistulae 1534–1553*, 2, Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova XIX, Budapest, 2022.

Felhasznált irodalom

- CSERGHEŐ 1889 CSERGHEŐ G., *Liszthy László a költő s a gyilkos két külön személy*, Századok, 23 (1889), 148–150.
- FAZEKAS 2002 FAZEKAS I., *A Magyar Udvari Kancellária leltára 1577-ből*, Fons, 9 (2002), 227–247.
- FAZEKAS 2021 FAZEKAS I., *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Budapest, 2021.

- HEISS 1971 G. HEISS, *Königin Maria von Ungarn und Böhmen (1505–1558): ihr Leben und ihre wirtschaftliche Interessen in Österreich, Ungarn und Böhmen*, szakdolgozat, 1971.
- KERKHOFF 2008 J. KERKHOFF, *Maria van Hongarije en haar hof 1505–1558: tot plichtsbetrachting uitverkoren*, Hilversum, 2008.
- KOVÁCS 1994 KOVÁCS A., *Oláh Miklós címeres levelei*, *Korunk*, 3 (1994/4), 103–108.
- MERÉNYI 1897 MERÉNYI L., *Oláh Ilona végrendelete 1579*, *Magyar Történelmi Tár*, 45 (1897/3), 365–377.
- NAGY–SZILÁGYI 2023 NAGY L. – SZILÁGYI E. R., *Hollókötől Esztergomig: Új adatok az Oláh, a Hunyadi és a Drakula család genealógiájához*, *Történelmi Szemle*, 65 (2023/4), 639–668.
- SZILÁGYI 2021 SZILÁGYI E. R., *Oláh István levele fiához, Miklóshoz. Egy régi magyar nyelvemlék 1520-ból*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 125 (2021/2), 210–225.
- PERGER 1994 R. PERGER, *Das Palais Esterházy in der Wallnerstraße zu Wien*, *Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte* 27, Wien, 1994.
- RÉTHELYI 2010 O. RÉTHELYI, *Mary of Hungary in Court Context (1521–1531)*, PhD-disszertáció, Central European University, 2010.
- TONK 1969 A. TONK, *Diplomele de înmobilare ale lui Nicolaus Olahus*, *Revista Arhivelor*, 12 (1969/1), 13–31.
- VOCHT 1961 H. de VOCHT, *John Dantiscus and His Netherlandish Friends as Revealed by Their Correspondence 1522–1546*, *Humanistica Lovaniensia*, 16 (1961), 231–261.

Love during emigration

In my study, I present the secret love affair of Nicolaus Olahus (1493–1568), humanist, Archbishop of Esztergom and Chancellor, with Lucretia Caballis vom Ross and the life of their illegitimate and later legitimised daughter. Olahus concealed his love affair and tried to present it to the public in a way that is compatible with his ecclesiastical career, but the truth was never hidden from his close friends – and, it seems, his open-minded contemporaries. How can an illegitimate child be legitimised? Did Olahus succeed in his plan to create a chancery dynasty? These are some of the issues discussed in my study.

Keywords: Nicolaus Olahus, Lucretia Caballis vom Ross, Brussels emigration, illegitimate child, family tree, testament